4. Піддубна М.В. Імплементація норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини у Кримінальний кодекс України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 260 с.

Фраудаторні правочини у цивільному праві України

Дудорова К.Б., к.ю.н., доцентка
Бердянський державний педагогічний університет

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК) відсутнє визначення фраудаторного правочину. Натомість, як свідчить Єдиний державний реєстр судових рішень, протягом останніх чотирьох років цей термін можна зустріти у сотнях судових документів. З них ми вбачаємо, що фраудаторними є правочини, які вчинені боржниками на шкоду кредиторам. Поняття «фраудаторний правочин» не є новим для доктрини цивільного права. Інститут оспорювання правочинів, вчинених на шкоду кредиторам, був відомий ще римському праву.

Fraus creditorum (з *лат.* — на шкоду кредиторам) – це вчинення боржником правочинів, спрямованих на зменшення свого майна з метою приховати його від звернення стягнення кредиторів. У різні періоди розвитку цієї конструкції кредитори могли вимагати застосування таких заходів, як interdictum fraudatorium, actio Pauliana, restitutio in integrum ob fraudem. У часи Юстиніана оспорювання правочинів на шкоду кредиторам стало здійснюватись за допомогою actio Pauliana (позову Пауліана) [1].

Як стверджують фахівці з римського права І. Пухан і М. Полєнак-Акімовська, згідно з приписами actio Pauliana позивач повинен був довести, що: 1) правочин, дію якого він оспорював, дійсно призвів до зубожіння боржника; 2) внаслідок укладеної угоди кредитору була завдана шкода. Тобто якщо боржник і після зробленого зменшення майна залишався платоспроможним, позов відхилявся; 3) боржник вчинив оспорюваний правочин, усвідомлюючи той факт, що цим діє на шкоду кредитору; 4) і контрагенту боржника було відомо те, що боржник вчиняє in fraudem creditorum. Коли кредитору вдавалося довести існування зазначених обставин, виносилося рішення, яке мало на меті ліквідацію всіх збитків кредитора, спричинених обманними діями боржника [2, с. 287]. З англійської слово «fraudator» перекладається як «шахрай», що також підкреслює недобросовісність дій особи, яка вчиняє фраудаторний правочин.

В українську судову практику розглядуваний термін запровадив суддя Верховного Суду (далі – ВС) В. Крат. Цивільна справа стосувалася недобросовісних дій фізичної особи, яка не виконала боргових зобов'язань за договором позики, а у період розгляду справи про стягнення боргу подарувала своїм дітям належне їй нерухоме майно, що спричинило неможливість виконання судового рішення про стягнення боргу через відсутність майна, на яке можна було б звернути стягнення. Дізнавшись про договір дарування, кредитор звернувся з позовом про визнання його фіктивним, укладеним з метою уникнення сплати боргу. Рішенням районного суду від 28.04.2016 р., підтриманим судом апеляційної інстанції та залишеним у силі постановою ВС від 14.02.2018 р., у задоволенні позову відмовлено з мотивів недоведення фіктивності договору. Суди послалися на дотримання сторонами вимог щодо чинності договору та відсутність головної ознаки фіктивного правочину – наміру створити правові наслідки, обумовлені спірним договором, оскільки подальші дії сторін свідчили про його виконання в натурі.

До постанови ВС суддя-доповідач В. Крат додав окрему думку. Він зазначив, що оспорена угода є фраудаторною, не відповідає законодавству щодо вимог добросовісності та є зловживанням правом щодо кредитора та його майнових інтересів, а тому мала би бути визнана недійсною [3].

Окрема думка В. Крата, безсумнівно, вплинула на правосвідомість суддів, про що свідчить подальший розвиток судової практики. А рішення трьох інстанцій у вищезгаданій справі продемонстрували, що для захисту порушеного права особи від недобросовісних дій боржника недостатньо посилань на правила ст. 234 ЦК про фіктивний правочин. Адже угода, укладена на шкоду третім особам, не обов'язково повинна мати ознаки фіктивності.

Фраудаторний правочин може бути вчинений із наміром створити правові наслідки, але головна мета цієї угоди – завдати шкоди інтересам кредиторів. До зловживання правом особу спонукає бажання уникнути цивільної відповідальності.

Зауважу, що ЦК не містить спеціальної норми, яка б передбачала підставу для визнання недійсним фраудаторного правочину. За таких умов у позовній заяві доцільно посилатися на ст. 203 ЦК, що перелічує загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Зокрема, зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Згідно з ч. 3 ст. 13 ЦК не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Можливість визнання недійсними правочинів, вчинених на шкоду кредиторам в окремих сферах, прямо передбачена низкою законів. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України від 2 червня 2016 року «Про виконавче провадження» укладення правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним. Як бачимо, ця норма розрахована на ситуацію, що виникає на стадії виконання судового рішення. Водночас зазначений Закон не допомагає захистити права особи, якщо боржник примудрився відчужити своє майно до винесення рішення про стягнення шкоди (відшкодування збитків).

Положення ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства сприяють формуванню доктрини заборони/несприйняття нечесної та шахрайської поведінки, яка застосовується в судовій практиці у справах про банкрутство. Ст. 38 Закону України від 23 лютого 2012 року «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» використовується з аналогічною метою при неплатоспроможності банків.

Якщо ж недійсність односторонніх або двосторонніх правочинів, що укладені на шкоду кредиторам, прямо не передбачена законодавством, то вирішальну роль у правозастосуванні має відігравати позиція найвищої судової установи нашої держави.

Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) у своїй постанові від 3 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) зробила висновок про те, що позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК) і недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст.13 ЦК), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК, так і інша, наприклад, підстава, передбачена ст. 228 ЦК. ВП ВС також вказала на неприпустимість дій особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

ВС наголосив на тому, що однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК), і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто вони мають відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Отже, на думку ВП ВС, не виключається визнання недійсним договору, направленого на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК) і недопустимості зловживання правом (ч.3 ст. 13 ЦК) [4].

Загалом на сьогодні ВС виділив декілька підстав для визнання недійсним правочину як фраудаторного: 1) правочин вчинено боржником після відкриття судового провадження про стягнення з боржника заборгованості; 2) правочин вчинено на користь пов’язаної із боржником особи; 3) занижена вартість предмету договору, що відчужується (якщо правочин двосторонній та оплатний); 4) дії боржника є недобросовісними та вчинені з метою

неповернення заборгованості коштом майна, що йому належить (постанови ВС – від 7 жовтня 2020 р. у справі № 755/17944/18 р., від 27.05.2021 р. у справі 693/624/19 р.)

Аналіз законодавства та судової практики дозволяє дійти таких висновків. По-перше, будь-який правочин, укладений боржником у період настання у нього зобов`язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, може ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фраудаторного правочину. По-друге, кваліфікація правочину як фраудаторного тягне визнання його недійсним у судовому порядку. По-третє, фраудаторними можуть бути різноманітні односторонні та двосторонні правочини: 1) фіктивні правочини, 2) такі, що вчинені всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; 3) такі, що порушують публічний порядок, 4) такі, що передбачені законодавством про банкрутство, неплатоспроможність банків і виконавче провадження.

З огляду на зазначене вище, категоричною видається думка К.Ю. Іванової про те, що поняття «фраудаторний правочин» не може претендувати на те, щоб стати нормативно-правовим терміном сучасного законодавства [5, с. 146]. Вважаю, що з урахуванням історичного, зарубіжного досвіду та надбань вітчизняної судової практики настав час для закріплення у ЦК правил, які передбачатимуть підстави для визнання недійсним саме фраудаторного правочину.

Література

1. Крат В. Фраудаторність від Юстиніана. Закон і бізнес. 10.07 – 16.07.2021 р. URL: https://zib.com.ua/ru/148293pochemu_darit_kvartiru_materi_nedobrosovestno_i_kogda_proish.html (дата звернення: 4.08.2021).

2. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право (базовый учебник). Перевод с македонского д.ю.н. проф. В.А. Томсинова и Ю.В. Филиппова / Под ред. проф. В.А. Томсинова. Москва: ЗЕРЦАЛО, 2000. 448 с.

3. Правоторов П. Будь-який правочин може бути охарактеризований як фраудаторний, якщо він укладений на шкоду третім особам. Закон і бізнес. 01.09 – 11.09.2020 р. URL https://zib.com.ua/ua/144330-budyakiy_pravochin_mozhe_buti_oharakterizovaniy_yak_fraudat.html (дата звернення: 4.08.2021).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 3 липня 2019 р. у справі № 369/11268/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786) (дата звернення: 4.08.2021).

5. Іванова К.Ю. До питання про фраудаторні правочини. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав:* матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С.143–146.

Основные принципы «структурирования» кодифицированного акта (на примере комплексного массива нормативных правовых актов в информационной сфере)

Иванцова Ю.Г., к.ю.н.
Институт повышения квалификации и переподготовки кадров УО "Гродненский государственный университет имени Янки Купалы"

При осуществлении кодификации комплексного массива нормативных правовых актов − информационного законодательства, важно руководствоваться определенными ориентирами, основными идеями данной деятельности − ее принципами. Кодификационная деятельность как вид (форма) правотворческой и систематизационной деятельности основывается, по мнению многих ученых, на следующих принципах: гласность, демократизм, законность, конституционность, научность, оптимальность, профессионализм, планирование, приоритет общепризнанных принципов международного права, стремление к минимальному количеству нормативных правовых актов, социальная ориентация,